

ცივილიზაციური პროგრესისა და ზნეობის ურთიერთმიმართების საკითხი ვაჟა-ფშაველას ნააზრევში

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების თემატიკა ეთიკური მიზანდასახულობითაა განსაზღვრული. ეთიკურ პრობლემატიკას საგანგებო ყურადღება ეთმობა მწერლის არა მხოლოდ მხატვრულ, არამედ – პუბლიცისტურ ნააზრევშიც. ვაჟას, როგორც პუბლიცისტის, ინტერესები უაღრესად ფართო და მრავალფეროვანია. შეიძლება ითქვას, რომ ავტორის ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა იმდროინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრების არცერთი მნიშვნელოვანი საკითხი (ბებურიშვილი 2018).

ვაჟა-ფშაველას წერილებში არაერთგან ვხვდებით საგანგებო მსჯელობას ზნეობრივ პრობლემებზე, როგორც ყოფითკონკრეტულ, ასევე ზოგადთეორიულ ჭრილში. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა მწერლის შეხედულება მეცნიერული პროგრესისა და ზნეობის ურთიერთმიმართების საკითხზე.

ეპოქის ერთ-ერთ უმთავრეს ეთიკურ პრობლემად ვაჟა-ფშაველას მიაჩნია ცივილიზაციური პროგრესის ფონზე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ინდივიდუალიზმის უკიდურესი ფორმის გაბატონება (Beburishvili 2016). მწერალი წუხს, რომ თანამედროვე ადამიანს მოუჩლუნგდა საზოგადოებრივი გრძნობა, მისი ინტერესის საგანი „მხოლოდ პიროვნულის ინტერესების დაკმაყოფილებაა, თავის თავზე დღიური ზრუნვაა. სადაც ამგვარი გრძნობა მუშაობს მარტო, იქ ხომ პიროვნება ვაცისა არა ჰქვასობს. ჩვენის საზოგადოების წევრთაც არ ეფასებათ ერთმანეთი არა ზრუნავენ ერთიმეორეზე, რადგან აქ

ცალ-ცალკე ინტერესების დაჯახებაა. ცალკე, პიროვნული ინტერესი უფრო გაძლიერებულია საზოგადოებრივზე და ამიტომ სწრაფილავს საზოგადო ინტერესს” (ვაჟა-ფშაველა 1979: 141-142).

მზარდმა ეგოისტურმა სულისკვეთებამ წალეკა და ჩაახშო სოლიდარობის განცდა ადამიანთა შორის. ისინი უკვე აღარ აღიქვამენ თავს ერთიანი საზოგადოებრივი ორგანიზმის ნაწილებად. თუ ადრე „ყველა დარწმუნებული იყო, რომ ქვეყნის წახდენა ცალკე ადამიანის წახდენა იყო. ეხლა ეს აღარ ჰგონიათ, ეხლა კუდამეღლიაობით თითოეულს ჰსურს, თავისი სორო გაიმართოს მარტო და ბლომად ინდოურისა და ბატის თავი იქონიოს. რა ქვეყანა, რის ქვეყანა, რის დოლი, რის დალაბანდი?! მე კარგადა ვარ, ფაშვზე ქონს ვიკრავ, კისერს ვისქელებ, მაშასადამე ქვეყანაც ხარობსო” (ვაჟა-ფშაველა 1979: 142).

ვაჟა-ფშაველა, რა თქმა უნდა, აცნობიერებს, რომ საზოგადოებრივი პროგრესის წარმმართველი ძალა გამორჩეული პიროვნებაა, მაგრამ მწერალს უაზრობად მიაჩნია იმგვარი ინდივიდუალიზმი, როცა ადამიანი ძალის გამოყენებით ცდილობს საკუთარი იდეალების დანერგვას: „ცალკე ადამიანი ეპოქას, თითქმის ისტორიასა ჰქმნის, თუ გული და გრძნობა უჭრის, შეუძლიან გაიყოლიოს საზოგადოება, თუ ამასთან ერთად წინ სიმართლევ მიუძღვის, — გამომეტყველია საზოგადოების საერთო მომწიფებულის ტკივილისა. მაგრამ თუ ცალკე ადამიანი აძალადებს საზოგადოებას ახალს საქმეს, ახალს წყობილებას, რომელსაც ნიადაგი არა აქვს საზოგადოებაში, მაშინ ხმა ამგვარის წევრისა ქარია, ქარივით მავალი” (ვაჟა-ფშაველა 1979: 138).

მწერლის ეს მრწამსი ნათლადაა ასახული მის მხატვრულ შემოქმედებაში. სწორედ ამის გამოა, რომ ვაჟას გმირები არ ცდილობენ ცეცხლითა და მახვილით დაამკვიდრონ

საზოგადოებაში საკუთარი შეხედულებები. მათ აქვთ სათანადო კეთილგონიერება და ვერ ხედავენ რა საზოგადოების სულიერ სიმწიფეს, მზაობას ახალ ღირებულებათა მისაღებად, არ ძალადობენ მასზე. ასეთ შემთხვევაში ისინი ირჩევენ არა ბრძოლის, არამედ შეგონების გზას.

საყურადღებოა ვაჟა-ფშაველას შეხედულება ცივილიზაციური პროგრესისა და ზნეობის ურთიერთმიმართების საკითხზე. მწერლის მოღვაწეობის ხანაში ძალზე პოპულარული იყო ევოლუციონისტური ეთიკა (ვაჟას წერილებიდან ჩანს, რომ ამ მოძღვრების ფუძემდებლის ჰერბერტ სპენსერის ნააზრევს ვაჟა-ფშაველა ძალიან კარგად იცნობდა). ეს ეთიკური კონცეფცია მორალს განიხილავდა, როგორც ბუნებრივი ევოლუციის პროდუქტს. ჰერბერტ სპენსერი მიიჩნევდა, რომ ევოლუციის შედეგად საბოლოოდ კაცობრიობაში დაგროვდებოდა ე. წ. „ორგანული ზნეობა“, რის შედეგადაც ინდივიდების მიერ ეთიკური ნორმები თავისთავად, ბუნებრივად შესრულდებოდა. პოზიტივისტური ფილოსოფიის წარმომადგენლების მიერ ცივილიზაციის აქამდე არნახული მიღწევებიც განიხილებოდა, როგორც ადამიანის ბუნებრივ-მორალური განვითარების უტყუარი დასტური. რიგ სახელმწიფოებში საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწესრიგებამ, მმართველობის დემოკრატიული ფორმების შემოღებამ, მეცნიერების წინსვლამ არაერთ მოაზროვნეს შეუქმნა ოპტიმისტური განწყობა, რომ ადამიანური ზნეობა აღმავალი ხაზით ვითარდება და ცივილიზაციურმა პროგრესმა ზნეობრივადაც აამაღლა ადამიანი.

ვაჟა-ფშაველა, როგორც დიდი რეალისტი, ამგვარ ილუზიებს არ აჰყვლია. მწერლის თქმით, მართალია განათლებამ, მეცნიერულმა პროგრესმა დიდი სიკეთე მოუტანა კაცობრიობას, მაგრამ `დიდს მადლთან — დიდი ცოდვაც` (ვაჟა-ფშაველა 1964ა: 209).

მწერლის აზრით, ცივილიზაციური პროგრესი კაცობრიობის ზნეობრივ წინსვლასთან უშუალო კავშირში სრულიადაც არ არის: „მართალია, განათლებამ, ცივილიზაციას რომ ვეძახით, სწორედ საკვირველი მოქმედება გამოიჩინა სხვადასხვა ასპარეზზე, ხოლო ზნეობის სამფლობელოთა კი რა მოგახსენოთ. არაო, მეტყვიან – ზნეობრივადაც ბევრად წინ წავიდაო კაცობრიობა. შეიძლება, არც ამაზე აგვიხივდებით, ხოლო მე კი იმას ვიტყვი, რომ ამ მხრივ იგი ისევ პირუტყვად დარჩა, დარჩა კი არა, პირუტყვთა საერთო, საყოველთაო თვისება, რომელსაც გრძნობა თავის დაცვისა ჰქვია, უფრო ძლიერადა სჩქეფს დღეს მის გულში. ეს იქნება არც დასაძრახისი იყოს და განათლებას უნებლიედ თან სდევდეს” (ვაჟა-ფშაველა 1964ა: 209).

ვაჟა-ფშაველას თვალსაზრისით, კაცობრიობის ზნეობრივი წინსვლის უტყუარ დასტურად არ უნდა მივიჩნიოთ მაგ., საქველმოქმედო საზოგადოებანი და უძღურთა თავშესაფრები, რომლებიც ფუნქციონირებს განვითარებულ ქვეყნებში: „განა ცხოველების ცხოვრება ცოტა მაგალითს იძლევა მის მზგავსასა?... ქორმა რომ ქათამი წაილოს, თუმცა მერცხლების მოდგმისა და ჯიშისა არაა ქათამი, მაგრამ უნდა ჰნახოთ, რა ჟივილ-ხივილით გამოეკიდებიან ქორს ჯგუფად და ცდილობენ, როგორმე გაანთავისუფლონ მის ბრჭყალებიდან... ღორზე მეტად წუმპის მოყვარული ერთი ცხოველიც არ არის და იმათ ფარას, როცა მგელი მიუახლოვდება, წვრილებს, გოჭებს, ბურვაკებს შუაში მოიმწყვდევენ, კერატები, ტახები უშვერენ მტერს მკერდს სუსტთა დასაცავად და, რა საკვირველია, განათლებულმა კაცმა ერთი გროში მიაწოდოს თავის მზგავსს, თანამოდმეს, თანამემამულეს?!” (ვაჟა-ფშაველა 1964ა: 209).

ამგვარ დაწესებულებათა გახსნას, ვაჟა-ფშაველას აზრით, ხშირად გულწრფელი ჰუმანიზმი კი არ უდევს საფუძვლად, არამედ უტილიტარიზმი. პრივილეგირებული წრეები დაბალი

ფენების ცხოვრების ნორმალიზებისათვის იმიტომ იღვწიან, რომ საყოველთაო სახალხო მღელვარების ემინიათ. თუნდაც „მუშათა საკითხის“ მოგვარებას ევროპის ქვეყნებში საგანგებო ყურადღებას უთმობენ არა მშრომელებისადმი გულწრფელი სიბრაღულის გამო, არამედ სოციალური ამბოხის თავიდან ასაცილებლად.

ვაჟა-ფშაველა მკითხველს ყურადღებას მიაპყრობინებს იმ გარემოებაზე, რომ ე. წ. განვითარებული ქვეყნებისათვის სრულიადაც არაა უცხო დამპყრობლური პოლიტიკა. ამ სახელმწიფოების მმართველი ფენის ინტელექტუალური განათლება და კულტურული დონე სრულიადაც არ ახშობს მტაცებლურ და ეგოისტურ ინსტინქტებს. ის ქვეყნები, რომლებიც თავს იწონებენ დემოკრატიული ინსტიტუტებით, მმართველობის ლიბერალური ფორმებით, სხვა სახელმწიფოების მიმართ იქცევიან, როგორც ჩვეულებრივი დამპყრობლები: „მოიგონეთ, ამ განათლებულმა ქვეყნებმა რა ოინები გასწიეს ამ ორი-სამი წლის განმავლობაში, როცა სხვის ხელში გამოსახრავი ძვალი დაინახეს. ვიცი ამაზედაც რას მიპასუხებენ: ერი რა შუაშია, ეგ მთავრობათა ბრალიაო?! მეც ჩემის აზრის გასამართლებლად იმას მოგახსენებთ... მართვა-გამგეობა ქვეყნის საქმეთა საუკეთესო კაცებს აბარია, იმ კაცებს, რომელთაც რუსები ნაღებს ეძახიან საზოგადოებისას, მაცხოვარმა კი მარილი ქვეყნისა დაარქვა, მაშ, ისინი რადლა ეტანებიან სხვის ამაგს, სხვის ლუკმას? აქ მარტო გრძნობა თავის დაცვისა კი არ გამოსჭვირს, სხვაგვარი გრძნობაც აჩენს ყურებს, ცივილიზაციის სავალალოდ...“ (ვაჟა-ფშაველა 1964ა: 209-210).

ვაჟა-ფშაველას მიხედვით, თუ ერთი ერი წინ უსწრებს მეორეს ცივილიზაციური განვითარების დონით, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ იგი ზნეობრივი ცნობიერებითაც აღემატება მას. ამ მოსაზრების დასტურად მწერალს მიაჩნია ევროპელთა

საქმიანობა ამერიკაში, ახალი კონტინენტის ათვისებისას: „ევროპელებს ამერიკელები მხეცებად მიაჩნდათ, რომლების გაჟღერა იყო თავდაპირველად საჭირო; იმათ გონებაში ფეხს ვერ იკიდებდა ის კაცური, ადამიანური ფიქრი, რომ ამერიკელებიც ისეთივე ხალხი, ადამიანებია, როგორც ევროპელები. რადა? იმიტომ, რომ ევროპელს ევროპელობით მოსწონდა თავი და „ძალაც შესწევდა ქადილისა“ (ვაჟა-ფშაველა 1979: 174). ევროპელთა ქცევამ ნათელყო, რომ შესაძლოა, კულტურულად და ინტელექტუალურად განვითარებულ ხალხს საკუთარი აღმატებულობის რწმენამ დიდი ზნეობრივი მარცხი აგემოს: „ევროპელებს კაცებად არ მიაჩნიათ ველურნი, რადგან ისინი სხვა ჯიშისანი იყვნენ, და ამიტომ ეპყრობოდნენ ისე, როგორც მონადირე ნადირს ეპყრობა, თუმცა ორივე თვალთ შხედავდნენ, რომ ველურთაც ღვთის სახე ჰქონდათ. ის როდი აკმარეს განათლებულმა ევროპელებმა ველურთა, რომ მიწა-წყალი წაართვეს და იმათ კერაზე მოიკალათეს, თავის გულკეთილის მასპინძლების საწამლავით გაჟღერაც მოიწადინეს“ (ვაჟა-ფშაველა 1979: 175).

რასაკვირველია, არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ვაჟა-ფშაველა წინააღმდეგი იყო ცივილიზაციური პროგრესისა. საყურადღებოა სიკო ფაშალიშვილის ერთი მოგონება, რომელიც საინტერესო ცნობას გვაწვდის აღნიშნული საკითხისადმი მწერლის დამოკიდებულების თაობაზე. „დროების“ რედაქციაში ყოფნისას, როცა ვაჟას უცხოურ ჟურნალში ამოუკითხავს ფრანგი კონსტრუქტორის ბლერიოს მიერ საფრენი მანქანის შექმნის შესახებ, უთქვამს:

„— ბარაქალა, ბიჭო! მაშ, ფრთები მოდიან. ლეონარდო დავინჩი იძახდა ფრთები იქნებიანო, მითოლოგიური იკარო და დედალოსიც იკეთებდნენ ფრთებს. მაგრამ ეს მითოლოგია

აღარ არი, ფრთები მოდიან! ჰაი თუ გადაუფრენენ ჩვენს მთებსა, მაშინ, მშვიდობით, ჩემო არწივებო!

– რატომ მაინცდამაინც, არწივებო? – ღიმილით შეეკითხა კიტა აბაშიძე...

– ისე, მეგობრავიან, სილალეში შემცილე რო უჩნდებათ!

– მაშ, ძირს ტექნიკა?

– არა, რაღა ძირს! პირიქით, ახლა ტექნიკაშია საქმე: წინათ ხმალი და ხარი იყო, ეხლა ტექნიკის დრო მოდის.

– ეგ ხომ არწივების აზრი აღარ არის?

– რა ვუყოთ, არწივების აზრს გული გამოსთქვამს, ეს კი გონების აზრია..." (ფაშალიშვილი 2003: 271).

ვაჟა-ფშაველა, როგორც რეალობის აღქმის არაჩვეულებრივი უნარით დაჯილდოებული ადამიანი, ცივილიზაციის მიღწევათა რომანტიკულ უგულვებელყოფაში მოსაწონს ვერაფერს ხედავს. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის თანამდევმა ზნეობრივმა კრიზისმა, ვაჟას თქმით, არ უნდა მიგვიყვანოს იმ ზერელე დასკვნამდე, რომ `მაშ, ჩვენ ბედს ძაღლიც არ დაჰყევს, ჩვენთან ხომ პროგრესის ნატამალიც არ იბადება და ამ ყოფაშივე რომ დავრჩეთ, ათას წილად ის აჯობებსო... არა, ღმერთმა დამიფაროს მე პროგრესის უარმყოფელი ვიყო", – ამბობს მწერალი (ვაჟა-ფშაველა 1964ა: 210). ვაჟა-ფშაველა წინააღმდეგია არა ცივილიზაციური განვითარების, არამედ, თანამედროვე ტერმინით რომ ვთქვათ, – სციენტისმი, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის გაკერპების, რაც, მისი აზრით, ზნეობრივად აღუწევს ადამიანს. მწერალი, რა თქმა უნდა, აცნობიერებს იმ გარემოებას, რომ ხალხის ცხოვრების დონის ამაღლება, ერის წარმატება სწორედ ცივილიზაციის მიღწევათა სათანადო ათვისებაზეა დიდწილად დამოკიდებული. თუმცა ვაჟას, როგორც ბუნების დიდი მესაიდუმლის, სიტყვებში მაინც ჩანს ფარული გულისტკივილი და შინაგანი უკმაყოფილება იმის

გამო, რომ ადამიანს ერთგვარად კორექტივები შეაქვს ბუნებრივ, ღვთაებრივ წესრიგში.

ეს განცდა ვაჟას პოეტური ფორმითაც აქვს გამოთქმული:

არც ალვა მინდა, წალკოტის მეფე,
იმას მირჩევნის კლდეებზე ღვია
და ეიფელის კოშკს თავმომწონეს —
კლდეთ ძირს რომ შავი ლოდები ჰყრია...
ყველა ის მიყვარს, სადაც სიბრიყვემ
სწავლის სახელით არ მიაღწია
და ბუნებრივი წმინდა ქმნილება
ცოდვილის ხელით არ მიარღვია.
(მესტერის ანდერძი)
(ვაჟა-ფშაველა 2006: 140-141)

ვაჟა-ფშაველა სიცოცხლის ბოლომდე ამ წმინდა, ბუნებრივი, ადამიანის ხელით შეურყვნელი მშვენიერების თაყვანისმცემლად დარჩა.

References

ბებურიშვილი, ლ. (2018). ეთიკური პრობლემატიკა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. თბილისი: „მერიდიანი“.

ბებურიშვილი, ლ. (2015). ეთიკური პრობლემა ვაჟა-ფშაველას პოემა „სტუმარ-მასპინძელში“. „ჰუმანიტარული კვლევები, წელიწდეული“, VI, 113-133.

ვაჟა-ფშაველა. (1964). თხზულებანი ათ ტომად, ტ. IX. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.

ვაჟა-ფშაველა. (1979). თხზულებანი: ახლად გამოვლენილი ნაწარმოებები. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ფაშალიშვილი, ს. (2003). შეხვედრები დაუფიქრად ადამიანებთან, კრ. ქართველი მწერლები ვაჟა-ფშაველას

შესახებ, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Beburishvili, L. (2016). The Problem of Individualism in the Works by Vazha-Pshavela. *Spekali*, 10.

Levan Beburishvili

The Issue of interrelation between the Civilizational Progress and Morality in Vazha Pshavela's literary creations

Summary

During the period of the creative activities of Vazha Pshavela the evolutionary ethics used to be extremely popular (writer's letters clearly show that the poet was excellently aware of the thoughts of one of the founders of the evolutionary ethics, Herbert Spencer, who considered morality as the product of the natural evolution, which was constantly developing). The civilizational progress was also regarded to be the expression of the moral development of the human being. In contrast to this standpoint, Vazha Pshavela, as a great realist and extremely original thinker, absolutely correctly reckoned that the progress of the civilization was not directly related to the moral achievements of the mankind at all. Conversely, according to Vazha Pshavela, against the background of the civilizational progress, one of the major ethical problems of the epoch was considered to be the domination of the extreme form of the individualism in the social life. Vazha Pshavela was by no means against the civilizational progress. The writer perfectly understood that the rise in the living standards of people and the success of the nation would depend to a considerable extent exactly on the proper assimilation of the civilizational achievements. However, he believed that the progress of the civilization itself did not condition the moral progress of the society.